

קדושת א"י ושם א"י*

תנן בריש גיטין:

המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם ... ר' יהודה אומר מרקם למזרח ורקם כמזרח מאשקלון לדרום ואשקלון כדרום מעכו לצפון ועכו כצפון. ר' מאיר אומר עכו כארץ ישראל לגיטין. ובתוס' שם (ד"ה ואשקלון כדרום):

ועכו וע"ג דכבשוהו עולי בבל כדאמר בסוף כתובות (ק"ב.), רבי אבא הוה מנשק כיפי דעכו, ובפרק מי שאחזו (עו:) פריך, למימרא דעכו לאו מארץ ישראל הוה הא כי הוה מפטרי רבנן מהדדי בעכו הוה מיפטרי מהדדי לפי שאסור לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ אומר ר"ת דלא קשה מידי דעכו היתה חציה בארץ וחציה בחוץ לארץ כדמוכח בירושלמי והכא מיירי באותו צד שבחו"ל.... אך קשה לר"י ... היכי דייק לקמן (ח.) דמוכר עבדו לסוריא יצא לחירות מדתנן עכו כארץ ישראל לגיטין אין לעבדים לא כל שכן סוריא דמרחקא טובא אדרבא סוריא עדיפא כיון דמתניתין איירי בצד של חוצה לארץ דקסבר כיבוש יחיד שמיה כיבוש והויא היא עצמה ארץ ישראל דלהכי מיבעיא ליה אי הוה כמוכר עבדו לארץ ישראל כיון דשמיה כבוש או דלמא כיון דעפרה טמא כחוץ לארץ דמי ואומר ר"י דאפילו בצד של ארץ-ישראל צ"ל בפני נכתב וכו' לפי שהוא בסוף הגבול ורחוק מעיקר ישוב ארץ ישראל ומופלג מן הישיבות ובתי דינים - ... וא"ת דאמרי בירושלמי המוכר עבדו לעכו יצא לחירות ר"ש אביו דרבי יודן אומר אפילו מעכו לעכו וכיון דאפילו באותו צד שבארץ ישראל יצא לחירות אם כן מעכו לעכו אמאי יצא לחירות כיון דחשיב כחוץ לארץ וי"ל דנהי דחשיב כחוצה לארץ לגבי עיקר ישוב ארץ ישראל לגבי חוץ לארץ מיהא חשיב כארץ ישראל.

והנה גם שי' הר"ת וגם שי' הר"י צריכים ביאור, דלר"ת, דמנתי' איירי בחצי עכו שלצד חו"ל, ודאי קשה קושיית התוס', היאך יליף הגמ' ק"ו - כ"ש סוריא דמרחקא טובא, הלא סוריא היא א"י ממש, למ"ד כיבוש יחיד שמיה כיבוש וחצי עכו שלצד חו"ל היא חו"ל ממש, ומאי ק"ו הוא זה. ואף לדעת הר"י צריכים להבין דברי הירושלמי שהביאו התוס' בסיום דבריהם, דחצי עכו שלצד א"י נידון כחו"ל לגבי עיקר ישוב א"י, אבל לגבי חו"ל דינו כא"י, דמה ר"ל בזה, דממנ"פ, אי דינו כא"י לאו חו"ל הוא, ולאידך גיסא אי כחו"ל הוא נידון לאו א"י הוא.

ובהסבר דברי התוס' נראה, דיש להקדים תחילה ביאור סוגיית הגמ' בכתובות (כה.), א"ר הונא בריה דר' יהושע אשכחתינהו לרבנן בבי רב דיתבי וקאמרי, אפילו למ"ד תרומה בזה"ז דרבנן, חלה דאורייתא. שהרי ז' שכבשו ז' שחילקו נתחייבו בחלה ולא נתחייבו בתרומה. ואמינא להו אנא אדרבא וכו'. וכבר תמה הרב שאג"א בתשובותיו החדשות אהיהא גמ', דהלא מאן דאמר תרומה בזה"ז דרבנן היינו טעמי' דס"ל דקדושה שניה קדשה לשעתה ולא קדשה לע"ל, וא"כ הרי אין לא"י קדושת הארץ אלא דינה כחו"ל, וא"כ היאך אפשר שיהיה החיוב בחלה דאורייתא. וכי יש ביטול קדושת הארץ לחצאין דנימא דדוקא לענין תרומה בטלה קדושת הארץ, אבל לענין חלה עדיין בקדושתה עומדת. ועוד קשה, איזו הוכחה היא מז' שכיבשו ז' שחילקו, דנתחייבו אז בחלה ולא בתרומה, הלא אז לא הי' הפטור מתרומה מחמת חסרון הקדושה, שהרי כל מקום שכבש יהושע בארץ כנען הי' חל עליו מיד חלות דין של קדושת ארץ ישראל, אפילו בתוך י"ד שנה של כיבוש וחילוק, אלא שלענין תרומות ומעשרות ישנה הלכה מסוימת דכל זמן שלא נגמרו הכיבוש והחילוק, לא נתחייבו, והיא גזה"כ בחיוב תו"מ. אבל בנוגע לחלה, דליתא להך פטור, שפיר נתחייבו תיכף כשנכנסו לא"י, מכיון שהי' על המקום שכבש יהושע חלות דין קדושת א"י. אבל בזה"ז, למ"ד קדושה שניה לא קדשה לע"ל ודין א"י כחו"ל ממש, היאך אפשר להיות חיוב חלה. ועיין בית הלוי (ח"ג סי' א' אות ד) ע"ש בנו מו"ה חיים מוואלאזין ז"ל, ביישוב קושית השאג"א, דהרמב"ם כתב (סוף פ"א מהל' תרומות), דהתרומה בזה"ז ואפילו במקום שהחזיקו עולי בבל ואפילו בימי עזרא אינה מן התורה אלא מדבריהם שאין לך תרומה של תורה אלא בא"י בלבד ובזמן שכל ישראל שם, שנאמר כי תבואו, ביאת כולכם, כשהיו בירושה ראשונה.... לא כשהיו בירושה שניה, שהיתה בימי עזרא, שהיתה ביאת מקצתן וכו'. ומקורו בירושלמי דשביעית (פ"ו), דלר' אליעזר מאליהם קיבלו ישראל את המעשרות בזמן בית שני. ולדעת הרמב"ם שפיר ניהא סברת הרבנן בבי רב בגמ' כתובות הנ"ל, דמ"ד תרומה בזה"ז דרבנן לאו היינו מ"ד

קדושה שניה לא קדשה לע"ל ולא קאי הגמ' כלל אלאחר החורבן, אלא בזה"ז דקאמר אזמן בית שני קאי, דלא נתחייבו אז בתרומה מן התורה, לדעת ר"א בירושלמי, דבעינן כיבוש וחילוק של כל ישראל, וזה היה חסר בבית שני, וכדברי הרמב"ם. ואעפ"כ נתחייבו בחלה, דומיא די"ד שנה קודם שנגמרו הכיבוש והחילוק של כל ישראל. והדברים מאירים לפי דעת הרמב"ם, דאף בבית שני החיוב בתו"מ ה' אך מדרבנן, ושפיר יש לפרש דרבנן בבי רב ס"ל כשיטת ר"א בירושלמי דמאליהם קבלו את המעשרות בבית שני. אך לדעת הראב"ד, והתוס' (יבמות פב:), והר"ש (פ"ק דשביעית) דלכו"ע חיוב התרומה בזמן בית שני היה מן התורה, ור"א דקאמר בירושלמי דמאליהם קיבלו את המעשרות קאי אלאחר החורבן, והיינו טעמא, דס"ל דקדושה שניה קדשה לשעתה ולא קדשה לע"ל, א"כ שוב הדרא קושיית השאג"א לדוכתה, דהיאך ילפי רבנן בבי רב מי"ד שנה אלאחר החורבן.

ונראה לפרש עפ"י דברי הרמב"ם, שפסק (הל' סנהדרין ד:ו), שכל המקומות שכבשו עולי מצרים, אעפ"י שלא כבשו עולי בבל, הרי הם כא"י לענין סמיכה. כלומר, דאע"פ שאין יכולים להסמיך בחו"ל, מכל מקום בכיבוש עולי מצרים סגי להיות דינם כדין א"י. וצריך להבין, דהא קי"ל דקדושה ראשונה קדשה לשעתה, ולא קדשה לע"ל, ובהנהו מקומות שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, ליכא עלייהו חלות דין קדושת א"י כלל, ומדוע יהיה דינם כא"י לענין סמיכה.

והמתבאר מדברי הרמב"ם האלה, דישנן שני מושגים נפרדים לענין א"י, (א) קדושת הארץ; (ב) שם ארץ ישראל, אשר מקורו בקנין ממון הכללי של ישראל, ואשר על כן נקראת הארץ ארץ ישראל, דהיינו הרכוש הכללי של עם ישראל. ואף דיכול להיות שגם בחו"ל יהי' לישראל קנין ממון, אם יקנו שמה איזו קרקע, מכל מקום נראה דזה יהי' אך קנין פרטי ולא קניינו הכללי של כל ישראל ביחד. ומעתה שפיר יש לחלק, דכל המצוות התלויות בארץ, כגון תרומות ומעשרות, שמיטה ויובל, לקט שכחה ופאה, פשיטא דתליין בקדושת הארץ. ומה"ט אמרינן דאי קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לע"ל, דלא נהגו הנך מצוות מדאורייתא במקומות שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל. אך בנוגע לסמיכה, אשר פשיטא דלא תליא כלל בקדושת הארץ, שהרי אינה ממצוות התלויות בארץ, אלא שדינה תלוי בשם ארץ ישראל, פשיטא דלא שייך לומר לענין זה דלא קדשה לע"ל, דהא שם א"י מקורו בקנין ממון הכללי של עם ישראל, וזה פשיטא דלא פקע אף לאחר החורבן. דאם איזו ארץ נעשית לרכושו הכללי של עם ישראל, אז חל על הארץ ההיא שם א"י, ותו לא פקע שם זה לעולם. ודינא דלא קדשה לע"ל לא נאמר אלא לענין קדושת הארץ, שאינה יכולה להמשך בארץ לאחר שנתבטל כיבוש יהושע ע"י חורבן הארץ וכיבוש נבוכדנצר.

ונראה דהתהוות השם ארץ ישראל אפשר להיות באחד משני אופנים: (א) ע"י נתינת הקב"ה את הארץ להאבות, אף קודם שכבשה יהושע, דכבר נעשית אז א"י לרכוש עם ישראל, והיינו דינא דא"י מוחזקת לנו מאבותינו (ב"ב קיט.). (ב) ע"י כיבוש עם ישראל, מצד דינא דכל המקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם יהי, וכו'. (עי' ספרי סוף עקב). שע"י כיבוש ישראל יכולים אנו לעשות אף מקומות אחרים מחו"ל לרכושו הכללי של כלל ישראל, להיות נקראים בשם א"י. ונראה עוד, דלמ"ד כיבוש יחיד שמ' כיבוש, שאף סוריא נעשתה לרכושו של עם ישראל, וחל עליה שם ארץ ישראל.

ומעתה נראה דיש ליישב תמיהת השאג"א אשיטת הרבנן בבי רב (כתובות כה.), שהקשה, דלמ"ד קדושה שני' לא קדשה לע"ל, ודין א"י בזה"ז כחו"ל ממש, היאך אפשר להיות בה חיוב חלה מדאורייתא. והיאך אפשר למילף דין זה מי"ד שנה של כיבוש וחילוק, שאז היתה הארץ קדושה באמת. דנראה דס"ל לרבנן בבי רב, דמאחר שקדושת הארץ היתה צריכה לחול ע"י כיבוש יהושע, מסתברא שלא חלה הקדושה עד גמר כל הכיבוש, דהיינו, עד לאחר כל הי"ד שנה. אך תוך י"ד שנה כבר היה על הארץ שם א"י מכח דינא דא"י מוחזקת לנו מאבותינו, ומדנתחייבו אז בחלה ולא נתחייבו בתרומה, שמעינן שחיוב חלה תלוי בשם א"י וחיוב תרומה תלוי בקדושת הארץ. ולפי"ז שפיר יש ללמוד אלאחר החורבן, דיש בזה"ז חיוב חלה מדאורייתא, אף דחיוב תרומה הוי אך מדרבנן, דלא קדשה לעתיד לבא לא שייך אלא לענין קדושת הארץ, ולא לענין שם א"י. ועפ"י יסוד זה נראה דיש להבין דברי התוס' ריש גטין. דר"ת פירש דעכו דמתנ' היינו חצי' דלצד חו"ל. והקשו עליו התוס', דא"כ, היאך הוכיחו בגמ' דסוריא כחו"ל לעבדים מק"ו מעכו, הלא למ"ד כיבוש יחיד שמי' כיבוש, הויא סוריא א"י ממש. משא"כ בעכו במתניתין, דהוא חו"ל ממש. ונראה לתרץ, דכוונת הירושלמי דחצי עכו דין א"י לו וחצי' נידון כחו"ל, היינו דחצי' שלצד א"י דינו כא"י לכל דבר, דכבשוה לא רק עולי מצרים, אלא אף עולי בבל. משא"כ חציה דלצד חו"ל, דכבשוה עולי מצרים ולא כבשוה עולי בבל. ועל כן, בחצי' דלצד א"י יש עלי' גם שם א"י וגם קדושת א"י. משא"כ בחצי' דלצד חו"ל דאית עלה שם א"י, אך אין

בה קדושת א"י, ושוה דינה ממש לסוריא למ"ד כיבוש יחיד שמייה כיבוש, שהרי אף סוריא לא כבשוה עולי בבל [ע"י מזה בראב"ד ובכסף משנה (סוף פ"ד משמיטה ויובל)], ולית עלה אלא שם א"י בלבד, מכח זה שפעם אחת היתה א"י, וכנ"ל, דלא קדשה לע"ל מהני רק לבטל קדושת הארץ אבל לא להפקיע מעליה השם א"י. ולפי"ז, א"ש ק"ו דהגמ' מעכו לסוריא. דשם א"י דעכו היינו מפני שניתנה לאברהם אבינו, משא"כ סוריא, דהיא מן הארצות הנוספות שלא ניתנו לאברהם אבינו, אלא שנעשו לא"י ע"י כיבוש. וזה ר"ל הגמ' גטין (ח). וכ"ש סוריא דמרחקא טובא, שאינה מן הארץ שניתנה לאברהם אבינו. דשם א"י מדינא דא"י מוחזקת היא לנו מאבותינו מעת נתינתה להאבות, עדיף טפי משם א"י שע"י כיבוש שלנו, מדין כל המקום וכו'. ולפי דרכנו, נראה דיש לפרש כה"ג אף בשיטת הר"י. דלשיטתו, כונת הירושלמי לחלק בין חצי עכו דלצד א"י לבין חצי דלצד חו"ל, היינו, שחצי שלצד חו"ל מעולם לא ניתנה לאברהם אבינו ואפילו עולי מצרים לא כבשוהו, ודניו כחו"ל לכל דבר. משא"כ חצי שלצד א"י, דניתנה לאברהם אבינו, וכבשוהו עולי מצרים, אך עולי בבל לא כבשוהו. וא"כ אית עלה שם א"י מבלי היות בה קדושת א"י. ולפיכך שפיר י"ל דלענין מוכר עבדו לחו"ל, דלגבי עיקר יישוב א"י דין חצי עכו שלצד א"י כחו"ל, ולגבי חצי עכו שלצד חו"ל, דינו כא"י. דשני טעמים הוזכרו בראשונים לקנסא דמוכר עבדו לחו"ל יצא לחרות. דרש"י גטין (ח). פירש, לפי שגרם המוכר להעבד לעבור אאיסורא דלצאת מא"י לחו"ל. ובתוס' רי"ד לגטין (מג): ביאר דה"ט, לפי שהפקיע את העבד ממצוות התלויות בארץ. ובשיטת הר"י י"ל דס"ל דשני הטעמים נכונים. ולפיכך, אם מכר את עבדו מעיקר יישוב א"י, דהיינו מחלק הארץ שכבשוהו אף עולי בבל, דאית בה אף קדושת הארץ, לעכו, דלית בה קדושת הארץ יצא לחירות מחמת שהפקיעו ממצוות התלויות בארץ, וכטעמו של התוס' רי"ד. ואם מכרו מחצי עכו שלצד א"י לחצי שלצד חו"ל, נמי יצא לחירות, דאף דבתרווייהו ליכא קדושת הארץ מכל מקום גרם שיעבור העבד אאי' יציאה מא"י לחו"ל ויצא העבד לחירות וכטעמו של רש"י. דבכפתור ופרח מבואר, שאסור לצאת ממקום שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל לח"ל. הרי שאיסור זה תלוי בחלות שם א"י ולא דוקא בקדושת א"י, וא"כ אסור ג"כ לצאת מחצי עכו שלצד א"י לחצי שלצד חו"ל, שחצי שלצד א"י שם א"י יש לה, משא"כ חצי עכו שלצד חו"ל, שהוא חו"ל גמור, וכאמור.

[*] מאמר זה הופיע לראשונה בבית יצחק כרך י"ג, שנת תשכ"ז (עמ' 83-79).